

MARIA CHROMIŃSKA

DOSTOSOWANIE WIELKOŚCI I STRUKTURY RODZINY DO WARSZTATU ROLNICZEGO W UJĘCIU STATYSTYCZNYM

I. PRZEDMIOT, METODA I ŹRÓDŁA

Rodzina wiejska jest przedmiotem badań różnych dyscyplin. Ekonomiści rozpatrują ją jako producentów żywności i konsumentów własnego produktu oraz produktu wytworzonego przez inne działy gospodarki. Natomiast socjologowie zajmują się strukturą tej rodziny z punktu widzenia społeczeństwa oraz prawidłowości życia wewnątrzrodzinnego. Demografowie interesują się funkcją prokreacyjną rodziny. Głównym celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na następujące pytania:

1) Czy istnieje różnica pod względem przeciętnej liczby urodzonych dzieci w rodzinach żyjących w gospodarstwach rolnych różnej wielkości?

2) Jak wielkie są różnice pod względem przeciętnej liczby urodzeń według wieku matki?

3) Jakie są przyczyny tych różnic?

Źródłem informacji dla niniejszego opracowania są wyniki badań reprezentacyjnych przeprowadzonych w Zakładzie Statystyki Ekonomicznej AE w Poznaniu, niektóre publikacje GUS oraz wyniki badań zawarte w wybranej światowej literaturze przedmiotu. Obserwacji rodzin dokonano metodą ankietową według stanu na dzień 31 III 1966 r.

Kwestionariusz ankiety zawierał informacje dotyczące rodziców, dzieci i dziadków. Informacje dotyczące rodziców obejmowały pytania o datę i miejsce ich urodzenia, ślubu i ewentualnie zgonu, zawodu i stanowiska w zawodzie oraz arealu użytkowanego gospodarstwa rolnego. Dane dotyczące dzieci zawierały daty ich urodzenia, zgonu, datę opuszczenia gospodarstwa domowego rodziców oraz miejsce ich aktualnego pobytu. Pytania odnoszące się do dziadków dotyczyły: wieku, wieku w momencie zgonu, miejsca pobytu, ostatnio wykonywanego zawodu, liczby urodzonych dzieci i wieku w chwili ich zgonu.

Z zebranego materiału ankietowego wybrano rodziny, które były użytkownikami gospodarstw rolnych. Rodziny te klasyfikowano według powierzchni ogólnej użytkowanej ziemi i wieku matek. Według po-

Struktura rodzin według powierzchni ogólnej w ha

Województwa	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej w ha				
		do 5	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 i więcej
1	2	3	4	5	6	7
OGÓŁEM (bez względu na wiek matki)						
Ogółem	2 603	1 396	737	337	101	32
Białostockie	524	114	216	144	38	12
Katowickie	19	17	2	—	—	—
Koszalińskie	179	18	89	61	8	3
Krakowskie	579	520	51	8	—	—
Lubelskie	343	253	78	12	—	—
Łódzkie	271	133	123	14	1	—
Olsztyńskie	322	45	119	87	54	17
Rzeszowskie	366	296	59	11	—	—
Matki w wieku poniżej 25 lat						
Ogółem	134	80	42	10	1	1
Białostockie	10	5	3	2	—	—
Katowickie	2	2	—	—	—	—
Koszalińskie	4	—	2	1	—	1
Krakowskie	29	25	3	1	—	—
Lubelskie	17	10	6	1	—	—
Łódzkie	20	9	10	1	—	—
Olsztyńskie	22	4	16	1	1	—
Rzeszowskie	30	25	2	3	—	—
Matki w wieku od 25 - 34 lat						
Ogółem	447	234	118	63	26	6
Białostockie	78	11	35	19	12	1
Katowickie	1	1	—	—	—	—
Koszalińskie	26	4	10	11	1	—
Krakowskie	111	102	8	1	—	—
Lubelskie	48	37	11	—	—	—
Łódzkie	49	15	28	6	—	—
Olsztyńskie	73	8	22	25	13	5
Rzeszowskie	61	56	4	1	—	—
Matki w wieku 35 - 44 lat						
Ogółem	1 147	608	327	151	49	12
Białostockie	311	80	115	88	21	7
Katowickie	7	6	1	—	—	—
Koszalińskie	67	4	38	20	4	1
Krakowskie	234	211	21	2	—	—
Lubelskie	166	119	40	7	—	—
Łódzkie	100	52	46	2	—	—
Olsztyńskie	110	13	39	30	24	4
Rzeszowskie	152	123	27	2	—	—

c.d. tab. 1

1	2	3	4	5	6	7
Matki w wieku 45 - 54 lat						
Ogółem	596	292	179	90	23	12
Białostockie	106	13	55	29	5	4
Katowickie	6	5	1	—	—	—
Koszalińskie	54	3	24	24	3	—
Krakowskie	124	107	14	3	—	—
Lubelskie	81	62	16	3	—	—
Łódzkie	60	27	29	4	—	—
Olsztyńskie	85	14	25	23	15	8
Rzeszowskie	80	61	15	4	—	—
Matki w wieku 55 lat i więcej						
Ogółem	279	182	71	23	2	1
Białostockie	19	5	8	6	—	—
Katowickie	3	3	—	—	—	—
Koszalińskie	28	7	15	5	—	1
Krakowskie	81	75	5	1	—	—
Lubelskie	31	25	5	1	—	—
Łódzkie	42	30	10	1	1	—
Olsztyńskie	32	6	17	8	1	—
Rzeszowskie	43	31	11	1	—	—

Źródło: Ankieta Zakładu Statystyki Ekonomicznej i Demografii AE w Poznaniu w sprawie wielkości rodziny.

wierzchni użytkowanego gospodarstwa rodziny podzielono na pięć grup: na rodziny użytkujące do 5 ha, 5-9 ha, 10 - 14 ha, 15 - 19 ha oraz 20 i więcej ha.

Podziału rodzin według wieku matek dokonano również na pięć grup: matki w wieku poniżej 25 lat, 25 - 34 lat, 35 - 44 lat, 45 - 54 lat oraz 55 lat i starsze.

Przedmiotem badania objęto następujące województwa: białostockie, katowickie, koszalińskie, krakowskie, lubelskie, łódzkie, olsztyńskie i rzeszowskie (według dawnego podziału administracyjnego).

Strukturę badanych rodzin według powierzchni ogólnej w ha przedstawia tabela 1.

II. WYNIKI SPISU POWSZECHNEGO 1970 R.

Godna uwagi jest struktura liczby dzieci żywo urodzonych przez kobiety pracujące w swoim gospodarstwie rolnym na wsi. W Polsce na wsi w 1970 r. 41,8% kobiet pracujących w swoim gospodarstwie rolnym posiadało 4 i więcej dzieci. W województwach: gdańskim, koszalińskim, olsztyńskim i szczecińskim ponad 50% badanych kobiet w 1970 r. urodziło żywo 4 i więcej dzieci. Najniższy odsetek żywo urodzonych dzieci, 4 i więcej, zanotowano w województwach: lubelskim (30,1%), katowic-

Tabela 2

Struktura liczby dzieci żywo urodzonych przez kobiety pracujące w swoim gospodarstwie rolnym na wsi w 1970 r.

Województwa	Liczba zbadanych kobiet	Dzieci żywo urodzone w %						
		0	1	2	3	4	5	6 i więcej
Ogółem	2 534 440	5,1	9,9	21,0	22,2	16,4	10,3	15,1
Białostockie	147 100	5,2	9,8	19,1	20,6	16,8	10,9	17,6
Bydgoskie	128 880	5,5	9,1	16,7	19,7	17,0	11,7	20,3
Gdańskie	48 140	5,7	8,5	13,8	18,1	15,9	11,5	26,5
Katowickie	89 720	4,6	11,1	25,0	24,8	16,4	7,3	10,8
Kieleckie	254 120	4,5	8,8	21,0	23,7	17,6	11,0	13,4
Koszalińskie	45 160	3,7	7,9	14,4	17,6	18,4	13,6	24,4
Krakowskie	253 900	5,2	9,5	21,8	22,0	14,9	10,1	16,5
Lubelskie	300 020	5,9	13,2	27,6	23,2	14,5	7,4	8,2
Łódzkie	204 560	5,0	10,0	22,8	23,9	17,0	9,7	11,6
Olsztyńskie	77 480	4,3	8,0	14,3	18,3	16,8	12,7	25,6
Opolskie	72 820	4,8	9,6	22,9	24,7	16,7	9,7	11,6
Poznańskie	181 200	5,4	9,2	19,6	22,5	17,0	11,5	14,8
Rzeszowskie	245 060	5,7	10,4	21,3	21,6	15,9	10,0	15,1
Szczecińskie	29 360	3,6	8,9	15,3	20,8	17,3	13,1	21,0
Warszawskie	295 520	4,9	8,9	20,3	23,1	17,3	10,6	14,9
Wrocławskie	105 880	4,6	9,3	18,8	20,8	16,7	12,4	17,4
Zielonogórskie	55 520	4,3	9,8	15,9	20,3	17,6	11,7	20,4

Źródło: *Dzietność Polski*, GUS, Warszawa 1971, zeszyt nr 24 A i obliczenia własne na podstawie tab. 4, s. 328-383TM

kim (34,5%), opolskim (38,0%) i łódzkim (38,3%). W pozostałych województwach wskaźnik ten kształtuje się od 41,0 do 49,7% (tab. 2).

Najwyższą średnią liczbę dzieci żywo urodzonych przez kobiety pracujące w swoim gospodarstwie rolnym zaobserwowano w województwach: gdańskim, koszalińskim, olsztyńskim (4,1), najniższą dla województw: lubelskiego (2,9) i katowickiego (3,1). Średnie liczby dzieci urodzonych przez kobiety pracujące we własnym gospodarstwie rolnym są wyższe dla kobiet mieszkających na wsi niż w mieście (tab. 3).

Porównując średnie liczby dzieci urodzonych przez matki pracujące w swoim gospodarstwie rolnym z innymi grupami społecznymi zauważono, że średnie te są wyższe dla matek pracujących w swoim gospodarstwie rolnym niż w grupie matek pracowników fizycznych i umysłowych. Gdyby średnią liczbę dzieci urodzonych przez matki-pracownice umysłowe przyjąć za 100, to ogółem dla matek pracownic fizycznych wskaźnik ten wynosiłby 147,1%, dla zamieszkałych w mieście 141,1% i dla zamieszkałych na wsi 147,4%. Odpowiednie wskaźniki dla matek pracujących w swoim gospodarstwie rolnym wynoszą 200,0%, 188,2%, 184,2%.

Dzieci urodzone w 1970 t. według grupy społecznej

Województwa	Grupa społeczna kobiet														
	Ogółem			pracownice fizyczne			pracownice umysłowe			pracujące w swoim gospodarstwie rolnym			pozostałe		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Ogółem	2,6	2,2	3,2	2,5	2,4	2,8	1,7	1,7	1,9	3,4	3,2	3,5	2,4	2,3	2,8
M. st. Warszawa	1,7	1,7	×	2,0	2,0	×	1,4	1,4	×	3,1	3,1	×	1,8	1,8	×
M. Kraków	1,9	1,9	×	2,1	2,1	×	1,5	1,5	×	3,1	3,1	×	2,1	2,1	×
M. Łódź	1,8	1,8	×	2,0	2,0	×	1,4	1,4	×	2,6	2,6	×	2,0	2,0	×
M. Poznań	2,0	2,0	×	2,3	2,3	×	1,6	1,6	×	3,1	3,1	×	2,2	2,2	×
M. Wrocław	2,0	2,0	×	2,3	2,3	×	1,5	1,5	×	3,3	3,3	×	2,1	2,1	×
Białostockie	3,0	2,3	3,4	2,6	2,4	3,0	1,9	1,9	1,9	3,6	3,4	3,6	2,5	2,5	2,5
Bydgoskie	2,9	2,4	3,4	2,8	2,6	3,2	1,9	1,8	2,2	3,8	3,3	3,8	2,7	2,5	3,0
Gdańskie	2,7	2,3	3,7	2,8	2,6	3,4	1,8	1,8	2,1	4,1	3,4	4,2	2,7	2,5	3,5
Katowickie	2,3	2,1	2,7	2,3	2,3	2,5	1,7	1,7	1,7	3,1	2,8	3,2	2,3	2,2	2,7
Kieleckie	2,9	2,3	3,2	2,6	2,6	2,7	1,8	1,8	1,9	3,4	3,1	3,4	2,7	2,6	2,8
Koszalińskie	3,0	2,4	3,7	3,1	2,8	3,5	1,9	1,9	2,1	4,1	3,8	4,1	2,6	2,5	2,7
Krakowskie	2,9	2,4	3,2	2,6	2,6	2,6	1,8	1,8	1,9	3,5	3,4	3,5	2,7	2,5	2,8
Lubelskie	2,6	2,2	2,8	2,4	2,4	2,5	1,7	1,7	1,8	2,9	3,0	2,9	2,6	2,5	2,7
Łódzkie	2,7	2,3	3,0	2,5	2,4	2,5	1,8	1,7	1,8	3,3	3,0	3,3	2,5	2,4	2,6
Olsztyńskie	3,2	2,5	3,8	3,1	2,8	3,4	2,0	2,0	2,2	4,1	3,4	4,1	2,7	2,6	3,0
Opolskie	2,6	2,3	2,9	2,6	2,5	2,8	1,8	1,8	1,8	3,3	3,1	3,3	2,5	2,4	2,6
Poznańskie	2,9	2,5	3,2	2,8	2,7	3,0	2,0	2,0	2,1	3,5	3,1	3,5	2,6	2,6	2,7
Rzeszowskie	3,0	2,3	3,2	2,5	2,5	2,5	1,9	1,9	1,9	3,4	3,3	3,4	2,6	2,5	2,7
Szczecińskie	2,6	2,2	3,5	2,7	2,4	3,3	1,8	1,7	2,2	3,9	3,7	3,9	2,5	2,3	3,4
Warszawskie	2,9	2,3	3,2	2,5	2,5	2,6	1,8	1,8	1,8	3,5	3,2	3,5	2,6	2,4	2,9
Wrocławskie	2,8	2,4	3,2	2,7	2,6	2,9	1,8	1,8	2,0	3,6	3,5	3,7	2,6	2,5	2,9
Zielonogórskie	2,9	2,4	3,4	2,8	2,7	3,0	1,9	1,9	2,1	3,8	3,5	3,8	2,8	2,6	3,5

Źródło: Działność Polski, GUS, Warszawa 1971, zeszyt nr 24 A, tab. 4, s. 328-383.

Na uwagę zasługuje kształtowanie się diety według czasu trwania związku małżeńskiego i areалу gospodarstwa rolnego. Z kombinacji cech: lat trwania związku małżeńskiego i wielkości gospodarstwa widać, że dieta rodzin rośnie w miarę zwiększania się arealu gospodarstwa rolnego w małżeństwach trwających dłużej niż 4 lata (tab. 4).

Tabela 4

Dzieci żywo urodzone w 1970 r. przez kobiety, które tylko raz zawarły związek małżeński według wielkości gospodarstwa rolnego w ha i lat trwania małżeństwa

Trwanie małżeństwa w latach	Razem średnia liczba urodzeń żywych	Średnia liczba urodzeń żywych według wielkości gospodarstw rolnych			
		poniżej 2 ha	2 - 5 ha	5 - 10 ha	10 i więcej ha
Mężatki razem	3,4	3,2	3,3	3,5	3,8
0	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
1	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
2	1,2	1,0	1,1	1,2	1,1
3	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5
4	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9
5	1,9	1,9	1,8	2,0	2,1
6 - 10	2,5	2,4	2,4	2,5	2,6
10 - 15	3,1	3,0	3,0	3,2	3,4
15 - 20	3,5	3,3	3,4	3,6	3,9
21 - 25	3,8	3,4	3,6	3,8	4,3
26 - 30	3,9	3,5	3,8	4,0	4,6
31 i więcej	4,1	3,7	3,9	4,2	4,7
Nie ustalone	3,5	3,4	3,3	3,6	3,9

Źródło: Dzietność kobiet, Polska, GUS, Warszawa 1971.

III. WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH

Interesującym zjawiskiem jest zobrazowanie wieku wstępowania w związek małżeński rodzin chłopskich (tab. 5). Wiek zawarcia małżeństwa jest jedną z cech wpływającą na dietę.

Wśród badanych rodzin zaobserwowano dwie tendencje:

1) wiek zawierania małżeństwa wzrasta wraz ze wzrostem wielkości użytkowanego gospodarstwa rolnego,

2) wiek wstępowania w związek małżeński obniża się wraz ze wzrostem wielkości użytkowanego gospodarstwa rolnego.

Pierwsza tendencja ujawniła się zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, dla których matka w chwili badania miała poniżej 25 lat, 25 - 34 lat i 35 - 44 lat. Tę prawidłowość można tłumaczyć trudnością w znalezieniu partnera do prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego. Ciężka praca w rolnictwie, nienormowany dzień pracy, powoduje ucieczkę młodzi z rodzin chłopskich do innych zawodów.

Tabela 5

Średni wiek nowożeńców według wielkości użytkowanego gospodarstwa rolnego

Województwa	Razem średni wiek zawarcia związku małżeńskiego przez		Średni wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego według powierzchni ogólnej w ha									
			do 5		5 - 9		10 - 14		15 - 19		20 i więcej	
	mężczyzn	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Ogółem (bez względu na wiek matki)

Ogółem	25,8	22,4	25,8	22,8	26,1	22,1	25,6	22,2	23,4	21,1	25,3	20,0
Białostockie	26,1	21,4	26,5	21,4	25,8	21,1	26,3	21,9	24,9	22,2	27,9	18,8
Katowickie	24,1	22,6	23,9	22,3	25,0	25,0	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	26,4	22,3	25,4	22,2	26,9	22,7	26,4	22,1	25,0	20,9	23,3	21,3
Krakowskie	24,8	23,2	24,8	23,1	25,4	23,8	25,3	24,1	—	—	—	—
Lubelskie	27,1	22,1	27,1	22,4	27,3	21,2	27,8	22,1	—	—	—	—
Łódzkie	26,3	22,9	26,7	22,9	25,8	22,9	28,8	23,3	19,0	22,0	—	—
Olsztyńskie	24,5	21,7	25,9	21,4	25,6	22,0	23,6	22,4	22,3	20,4	24,2	20,6
Rzeszowskie	26,2	23,5	26,2	23,6	26,1	23,0	26,4	22,6	—	—	—	—

Matki w wieku poniżej 25 lat

Ogółem	25,2	20,5	25,1	20,4	25,3	20,4	25,3	21,2	25,0	24,0	28,0	24,0
Białostockie	24,1	19,5	22,6	19,2	25,0	20,3	26,5	19,0	—	—	—	—
Katowickie	23,5	19,0	23,5	19,0	—	—	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	26,2	22,0	—	—	25,5	19,0	26,0	24,0	—	—	28,0	24,0
Krakowskie	25,0	21,0	24,9	19,9	25,0	23,0	25,0	22,0	—	—	—	—
Lubelskie	25,9	19,6	26,3	20,3	25,0	18,3	27,0	20,0	—	—	—	—
Łódzkie	25,8	20,4	25,3	20,0	25,9	20,5	28,0	22,0	—	—	—	—
Olsztyńskie	25,3	20,8	26,5	19,0	25,0	20,7	25,0	22,0	25,0	24,0	—	—
Rzeszowskie	27,7	21,5	25,0	21,6	26,0	21,0	23,0	21,3	—	—	—	—

Matki w wieku 25 - 34 lat

Ogółem	24,5	21,5	25,1	22,5	24,9	20,8	22,9	20,2	21,9	20,1	25,0	20,3
Białostockie	24,4	19,2	24,8	19,1	25,4	19,0	23,5	19,6	22,3	19,2	25,0	19,0
Katowickie	22,0	22,0	22,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	24,3	19,8	22,7	19,3	25,4	19,7	23,4	20,1	31,0	19,0	—	—
Krakowskie	24,7	24,1	23,9	23,3	23,6	23,0	24,0	25,0	—	—	—	—
Lubelskie	27,5	20,8	27,4	20,9	28,0	20,1	—	—	—	—	—	—
Łódzkie	24,1	21,7	23,8	20,2	23,9	22,2	25,5	23,0	—	—	—	—
Olsztyńskie	22,5	20,2	25,4	20,6	24,3	21,6	21,7	19,9	20,9	21,0	25,0	20,6
Rzeszowskie	25,9	19,2	26,2	23,7	23,5	21,3	19,0	19,0	—	—	—	—

Matki w wieku 35 - 44 lat

Ogółem	25,8	21,9	25,9	22,1	25,8	21,7	25,6	22,3	24,4	21,2	26,2	19,0
Białostockie	26,0	21,6	26,4	21,6	25,6	21,5	26,1	21,8	25,1	22,2	29,3	18,9
Katowickie	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	25,6	21,7	28,5	20,5	25,2	21,6	26,3	22,6	25,0	21,3	20,0	19,0
Krakowskie	24,7	24,2	25,8	21,9	27,0	24,1	22,0	26,5	—	—	—	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Lubelskie	26,3	21,2	26,0	21,3	27,3	21,2	27,3	21,1	—	—	—	—
Łódzkie	26,5	22,8	27,3	22,9	25,7	22,5	25,0	23,5	—	—	—	—
Olsztyńskie	24,3	21,4	25,0	20,6	25,3	21,1	23,4	23,2	23,7	20,3	22,3	19,3
Rzeszowskie	26,7	23,2	25,3	23,3	25,4	21,4	31,0	25,0	—	—	—	—
Matki w wieku 45 - 54 lat												
Ogółem	26,6	23,5	26,8	24,2	26,7	23,1	27,1	23,0	23,4	21,9	24,7	20,4
Białostockie	27,8	22,4	32,9	21,5	26,4	21,3	28,1	24,1	30,4	29,2	25,0	18,5
Katowickie	23,5	21,7	22,6	20,4	28,0	28,0	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	27,4	23,6	29,0	24,7	27,9	24,8	27,4	22,7	23,0	21,0	—	—
Krakowskie	25,1	23,1	24,8	25,3	25,3	24,3	25,3	22,5	—	—	—	—
Lubelskie	27,6	23,7	27,8	24,1	26,6	21,9	29,3	25,0	—	—	—	—
Łódzkie	28,3	23,8	28,0	23,2	27,5	24,2	36,3	24,3	—	—	—	—
Olsztyńskie	24,6	21,8	26,6	22,9	26,3	23,0	23,9	21,6	21,2	19,7	24,6	21,3
Rzeszowskie	26,1	23,8	27,8	24,0	26,1	24,5	27,3	22,8	—	—	—	—
Matki w wieku 55 lat i więcej												
Ogółem	26,2	24,7	25,4	24,7	28,0	24,7	27,2	24,6	18,5	22,0	22,0	19,0
Białostockie	23,5	23,3	19,5	24,6	26,5	23,9	22,7	21,5	—	—	—	—
Katowickie	31,0	28,3	31,0	28,3	—	—	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	28,2	23,6	23,5	23,8	30,9	24,5	28,2	21,2	—	—	22,0	19,0
Krakowskie	26,1	24,1	23,0	24,0	22,2	23,3	33,3	25,0	—	—	—	—
Lubelskie	29,9	25,8	30,1	26,2	30,0	24,4	27,0	23,0	—	—	—	—
Łódzkie	26,0	24,9	26,2	24,9	26,2	25,6	27,0	22,0	19,0	22,0	—	—
Olsztyńskie	27,5	25,0	26,5	22,5	27,8	24,3	28,8	29,5	18,0	22,0	—	—
Rzeszowskie	26,3	24,6	27,5	25,3	28,7	26,1	31,0	25,0	—	—	—	—

Drugą tendencję zanotowano w grupie matek, które w chwili badania miały 45 - 54 lat oraz 55 i więcej. Z badań przeprowadzonych przez W. Stysia¹ w 20 wsiach województwa rzeszowskiego w 1948 r. wynika, że wiek zamążpójścia kobiet obniżał się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa, a przeciętna liczba urodzonych dzieci wzrastała wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa (tab. 6).

Analizując średnią liczbę dzieci w rodzinie w zależności od wieku matki w chwili zawarcia związku małżeńskiego i wielkości użytkowanego gospodarstwa rolnego w badanych województwach zaobserwowano, że średnia wzrasta wraz z wielkością użytkowanego gospodarstwa rolnego aż do grupy obszarowej 15-19 ha. W grupie obszarowej 20 i więcej hektarów liczba dzieci w rodzinie waha się bądź maleje (tab. 7). W badanej próbie zanotowano różną średnią liczbę dzieci w rodzinach, w których matki wychodziły za mąż w tym samym wieku.

Średnie liczby dzieci przypadających na rodzinę według wielkości gospodarstwa przedstawia tab. 8. Z danych w niej zawartych wynika, że

¹ W. Styś, *Współzależność rozwoju rodziny chłopskiej i jej gospodarstwa*, Wrocław 1959, s. 205 - 208.

Tabela 6

Przeciętny wiek zamążpójścia i przeciętne liczby urodzeń dzieci według powierzchni gospodarstwa i lat urodzenia kobiet

Wyszczególnienie	Grupy gospodarstw według ich ogólnej powierzchni w ha													Razem
	bezołmi	0 - 0,5	0,5 - 1	1 - 2	2 - 3	3 - 4	4 - 5	5 - 7	7 - 10	10 - 15	ponad 15			
Kobiety urodzone w latach 1855 - 1902 (okres płodności zakończony)														
Przeciętny wiek zamążpójścia, lat	28	25	26	25	24	22	22	21	20	20	18	24		
Przeciętnie urodzono dzieci	4,36	4,19	3,96	4,58	4,96	5,56	5,87	6,26	7,09	7,53	10,00	5,02		
Kobiety urodzone w latach 1903 - 1914 (okres płodności bliski zakończenia)														
Przeciętny wiek zamążpójścia, lat	27	25	24	24	23	22	21	20	19	20	20	23		
Przeciętnie urodzono dzieci	2,50	2,95	2,86	2,92	3,14	3,15	3,58	3,15	4,50	4,00	8,00	3,05		
Kobiety urodzone w latach 1915 - 1929 (okres płodności nie zakończony)														
Przeciętny wiek zamążpójścia, lat	23	21	22	21	21	21	20	20	19	18	23	21		
Przeciętnie urodzono dzieci	1,37	1,89	1,65	1,69	1,90	1,78	2,43	2,07	3,67	4,00	1,00	1,79		

Źródło: W. Stys, *Współzależność rozwoju rodziny chłopskiej i Jej gospodarstwa*, Wrocław 1959, tab. 115, s. 205; tab. 116, s. 207 i tab. 117, s. 208.

Matki w wieku poniżej 25 lat

Ogółem	1,5	20,5	1,4	20,4	1,7	20,4	1,8	21,2	2,0	24,0	2,0	24,0
Białostockie	1,7	19,5	2,0	19,2	1,7	20,3	1,0	19,0	—	—	—	—
Katowickie	1,5	19,0	1,5	19,0	—	—	—	—	—	—	2,0	24,0
Koszalińskie	1,8	22,0	—	—	2,0	19,0	3,0	24,0	—	—	—	—
Krakowskie	2,2	21,0	1,7	19,9	2,3	23,0	2,0	22,0	—	—	—	—
Lubelskie	1,6	19,6	1,4	20,3	2,0	18,3	2,0	20,0	—	—	—	—
Łódzkie	1,8	20,4	1,8	20,0	1,7	20,5	2,0	22,0	2,0	24,0	—	—
Olsztyńskie	1,4	20,8	1,3	19,0	1,4	20,7	1,0	22,0	—	—	—	—
Rzeszowskie	1,0	21,5	0,8	21,6	1,0	21,0	2,0	21,3	—	—	—	—

Matki w wieku 25 - 34 lat

Ogółem	2,6	21,5	2,2	22,5	2,9	20,8	3,2	20,2	3,2	20,1	3,3	20,3
Białostockie	2,6	19,2	2,9	19,1	3,0	19,0	1,8	19,6	2,6	19,2	3,0	19,0
Katowickie	2,0	22,0	2,0	22,0	—	—	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	3,5	19,8	3,3	19,3	2,4	19,7	4,8	20,1	1,0	19,0	—	—
Krakowskie	2,5	24,1	1,7	23,3	2,7	23,0	2,9	25,0	—	—	—	—
Lubelskie	2,8	20,8	2,7	20,9	2,8	20,1	—	—	—	—	—	—
Łódzkie	2,8	21,7	2,7	20,2	3,1	22,2	3,3	23,0	—	—	—	—
Olsztyńskie	3,4	20,2	2,9	20,6	3,0	21,6	3,6	19,9	4,0	21,0	3,4	20,6
Rzeszowskie	2,2	19,2	2,2	23,7	1,5	21,3	2,0	19,0	—	—	—	—

Matki w wieku 35 - 44 lat

Ogółem	3,2	21,9	3,0	22,1	3,3	21,7	3,5	22,3	3,8	21,2	4,1	19,0
Białostockie	3,4	21,6	3,3	21,6	3,4	21,5	3,5	21,8	3,4	22,2	3,9	18,9
Katowickie	2,7	22,0	2,5	22,0	4,0	22,0	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	3,6	21,7	4,2	20,5	3,3	21,6	3,8	22,6	4,5	21,3	3,0	19,0
Krakowskie	3,3	24,2	3,2	21,9	3,3	24,1	5,0	26,5	—	—	—	—
Lubelskie	3,0	21,2	2,9	21,3	3,3	21,2	3,1	21,1	—	—	—	—
Łódzkie	2,9	22,8	2,8	22,9	3,0	22,5	4,0	23,5	—	—	—	—
Olsztyńskie	3,5	21,4	2,5	20,6	3,3	21,1	3,4	23,2	4,0	20,3	4,8	19,3
Rzeszowskie	2,8	23,2	2,6	23,3	3,3	21,4	3,0	25,0	—	—	—	—

Powierzchnia gospodarstwa w ha

	Powierzchnia gospodarstwa w ha														
	do 5			5 - 9			10 - 14			15 - 19			20 i więcej		
	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego	średnia liczba dzieci żywo urodzonych	średni wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego			
Razem	średnia	wiek	średni	wiek	średni	wiek	średni	wiek	średni	wiek	średni	wiek			
liczba	liczba	kobiet	liczba	kobiet	liczba	kobiet	liczba	kobiet	liczba	kobiet	liczba	kobiet			
żywo	żywo	zawarcia	żywo	zawarcia	żywo	zawarcia	żywo	zawarcia	żywo	zawarcia	żywo	zawarcia			
urodzonych	urodzonych	związku	urodzonych	związku	urodzonych	związku	urodzonych	związku	urodzonych	związku	urodzonych	związku			
		małżeń-		małżeń-		małżeń-		małżeń-		małżeń-		małżeń-			
		skiego		skiego		skiego		skiego		skiego		skiego			

Województwa

Matki w wieku 45 - 54 lat

Ogółem	3,6	23,5	3,2	24,2	3,8	23,1	4,1	23,0	4,3	21,9	4,5	20,4
Białostockie	4,1	22,4	4,3	21,5	3,9	21,3	4,2	24,1	3,8	29,2	5,0	18,5
Katowickie	4,5	21,7	4,4	20,4	5,0	28,0	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	4,0	23,6	3,7	24,7	3,4	24,8	4,4	22,7	5,3	21,0	—	—
Krakowskie	3,0	23,1	3,0	25,3	4,2	24,3	3,0	22,5	—	—	—	—
Lubelskie	3,2	23,7	3,3	24,1	3,1	21,9	3,7	25,0	—	—	—	—
Łódzkie	3,5	23,8	3,4	23,2	3,7	24,2	3,0	24,3	—	—	—	—
Olsztyńskie	4,3	21,8	4,2	22,9	4,6	23,0	4,0	21,6	4,3	19,7	4,3	21,3
Rzeszowskie	2,9	23,8	2,9	24,0	3,1	24,5	3,3	22,8	—	—	—	—

Matki w wieku 55 i więcej lat

Ogółem	3,6	24,7	3,4	24,7	3,8	24,7	4,2	24,6	4,5	22,0	3,0	19,0
Białostockie	3,6	23,3	2,4	24,6	4,1	23,9	3,8	21,5	—	—	—	—
Katowickie	3,0	28,3	3,0	28,3	—	—	—	—	—	—	—	—
Koszalińskie	3,4	23,6	3,3	23,8	3,1	24,5	4,4	21,2	—	—	3,0	19,0
Krakowskie	3,9	24,1	3,9	24,0	3,7	23,3	3,9	25,0	—	—	—	—
Lubelskie	2,7	25,8	2,5	26,2	3,4	24,4	5,0	23,0	—	—	—	—
Łódzkie	3,0	24,9	3,0	24,9	2,9	25,6	4,0	22,0	3,0	22,0	—	—
Olsztyńskie	4,3	25,0	2,2	22,5	4,9	24,3	4,7	29,5	6,0	22,0	—	—
Rzeszowskie	3,6	24,6	3,5	25,3	4,1	26,1	2,0	25,0	—	—	—	—

Tabela 8

Średnia liczba dzieci według wielkości indywidualnego gospodarstwa
rolnego w 1966 r.

Województwa	Ogółem średnia dzieci na rodzinę	Średnia dzieci na rodzinę w gospodarstwie o ogólnej powierzchni w ha				
		do 5	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 i więcej
1	2	3	4	5	6	7
Ogółem (bez względu na wiek matki)						
Ogółem	3,1	2,9	3,3	3,6	3,8	4,0
Białostockie	3,4	3,3	3,5	3,4	3,2	4,2
Katowickie	3,2	3,0	4,5	—	—	—
Koszalińskie	3,6	3,6	3,2	4,3	4,4	2,7
Krakowskie	2,9	2,9	3,4	3,5	—	—
Lubelskie	2,9	2,9	3,1	3,3	—	—
Łódzkie	3,0	2,9	3,1	3,3	3,0	—
Olsztyńskie	3,6	3,0	3,5	3,7	4,1	4,2
Rzeszowskie	2,6	2,5	3,2	2,7	—	—
Matki w wieku poniżej 25 lat						
Ogółem	1,5	1,4	1,7	1,8	2,0	2,0
Białostockie	1,7	2,0	1,7	1,0	—	—
Katowickie	1,5	1,5	—	—	—	—
Koszalińskie	1,8	—	2,0	3,0	—	2,0
Krakowskie	2,2	1,7	2,3	2,0	—	—
Lubelskie	1,6	1,4	2,0	2,0	—	—
Łódzkie	1,8	1,8	1,7	2,0	—	—
Olsztyńskie	1,4	1,3	1,4	1,0	2,0	—
Rzeszowskie	1,0	0,8	1,0	2,0	—	—
Matki w wieku od 25 - 34 lat						
Ogółem	2,6	2,2	2,9	3,2	3,2	3,3
Białostockie	2,6	2,9	3,0	1,8	2,6	3,0
Katowickie	2,0	2,0	—	—	—	—
Koszalińskie	3,5	3,3	2,4	4,8	1,0	—
Krakowskie	2,5	1,7	2,7	2,9	—	—
Lubelskie	2,8	2,7	2,8	—	—	—
Łódzkie	2,8	2,7	3,1	3,3	—	—
Olsztyńskie	3,4	2,9	3,0	3,6	4,0	3,4
Rzeszowskie	2,2	2,2	1,5	2,0	—	—
Matki w wieku 35 - 44 lat						
Ogółem	3,2	3,0	3,3	3,5	3,8	4,1
Białostockie	3,4	3,3	3,4	3,5	3,4	3,9
Katowickie	2,7	2,5	4,0	—	—	—
Koszalińskie	3,6	4,2	3,3	3,8	4,5	3,0
Krakowskie	3,3	3,2	3,3	5,0	—	—
Lubelskie	3,0	2,9	3,3	3,1	—	—
Łódzkie	2,9	2,8	3,0	4,0	—	—
Olsztyńskie	3,5	2,5	3,3	3,4	4,0	4,8
Rzeszowskie	2,8	2,6	3,3	3,0	—	—

cd. tab. 8

	1	2	3	4	5	6	7
Matki w wieku 45 - 54 lat							
Ogółem	3,6	3,2	3,8	4,1	4,3	4,5	
Białostockie	4,1	4,3	3,9	4,2	3,8	5,0	
Katowickie	4,5	4,4	5,0	—	—	—	
Koszalińskie	4,0	3,7	3,4	4,4	5,3	—	
Krakowskie	3,0	3,0	4,2	3,0	—	—	
Lubelskie	3,2	3,3	3,1	3,7	—	—	
Łódzkie	3,5	3,4	3,7	3,0	—	—	
Olsztyńskie	4,3	4,2	4,6	4,0	4,3	4,3	
Rzeszowskie	2,9	2,9	3,1	3,3	—	—	
Matki w wieku 55 lat i więcej							
Ogółem	3,6	3,4	3,8	4,2	4,5	—	
Białostockie	3,6	2,4	4,1	3,8	—	—	
Katowickie	3,0	3,0	—	—	—	—	
Koszalińskie	3,4	3,3	3,1	4,4	—	3,0	
Krakowskie	3,9	3,9	3,7	3,9	—	—	
Lubelskie	2,7	2,5	3,4	5,0	—	—	
Łódzkie	3,0	3,0	2,9	4,0	3,0	—	
Olsztyńskie	4,3	2,2	4,9	4,7	6,0	—	
Rzeszowskie	3,6	3,5	4,1	2,0	—	—	

przeciętne liczby urodzonych dzieci wykazują regularną prawidłowość. Wzrastają one z rozmiarami gospodarstw. Prawidłowość ta jest jednak zakłócona dla województw: białostockiego dla grupy 10-14 ha, koszalińskiego dla grup 15 - 19 ha oraz 20 i więcej ha, krakowskiego dla grupy 10 - 14 ha, lubelskiego 10 - 14 ha, łódzkiego 10 - 14 ha, olsztyńskiego 10 - 14 ha i rzeszowskiego dla grupy 10 - 14 ha. Zakłócenia w przebiegu zaobserwowanej prawidłowości wynikają z małej liczby badanych rodzin.

Średnia liczba dzieci przypadających na rodzinę chłopską w Wielkopolsce w 1964 r. wzrastała aż do grupy obszarowej 10 - 15 ha, natomiast w większych gospodarstwach liczba dzieci utrzymywała się na nie zmienionym poziomie lub malała. Przypuszczać można, że w większych gospodarstwach uzyskany dochód przestaje być stymulatorem płodności². W większych gospodarstwach może występować potrzeby konkurencyjne względem dziecka, np. zakupy dóbr półluksusowych i luksusowych.

Różnica rozrodzości między rodzinami posiadającymi gospodarstwa rolne do 5 ha a rodzinami posiadającymi gospodarstwa rolne powyżej 20 ha jest duża. Gdy przeciętną liczbę dzieci urodzonych w grupie do 5 ha przyjmiemy za 100, to w grupie powyżej 20 ha wskaźnik ten dla województwa białostockiego wynosi 127,2, olsztyńskiego 140. Średnie liczby dzieci żywo urodzonych są wyższe wśród rodzin starszych aniżeli

² S. Borowski, *Rola ludności rolniczej w odtwarzaniu potencjału demograficznego Wielkopolski*, Kronika Wielkopolski 1974, nr 3, s. 98.

Tabela 9

Struktura rodzin według źródeł utrzymania, wieku matki oraz liczby żywo urodzonych dzieci

Wiek matki w dniu 30 VI 1966 r.	Liczba zbadanych rodzin	Z tego według liczby żywo urodzonych dzieci (w %)				
		0	1 - 3	4 - 6	7 - 9	10 - 12
Województwo białostockie – rolnictwo indywidualne						
Poniżej 25 lat	10	—	90,0	10,0	—	—
25 - 34	78	1,2	74,4	24,4	—	—
35 - 44	311	—	58,9	39,9	0,6	0,6
45 - 54	106	0,9	33,0	57,6	7,6	0,9
55 i więcej	19	—	57,9	31,6	10,5	—
Rolnictwo i leśnictwo uspołecznione						
Poniżej 25 lat	8	25,0	75,0	—	—	—
25 - 34	12	—	100,0	—	—	—
35 - 44	20	10,0	40,0	50,0	—	—
45 - 54	5	20,0	20,0	60,0	—	—
55 i więcej	—	—	—	—	—	—
Województwo poznańskie – rolnictwo indywidualne						
Poniżej 25 lat	46	16,3	81,6	2,1	—	—
25 - 34	212	4,2	66,5	27,4	1,9	—
35 - 44	624	2,1	52,6	39,4	5,6	0,3
45 - 54	455	4,8	47,1	40,4	6,6	1,1
55 i więcej	360	6,1	45,6	41,4	6,1	0,8
Rolnictwo i leśnictwo uspołecznione						
Poniżej 25 lat	69	13,0	81,2	5,8	—	—
25 - 34	188	4,8	63,3	31,4	0,5	—
35 - 44	200	2,0	50,5	41,0	6,0	0,5
45 - 54	152	4,6	48,0	40,8	6,6	—
55 i więcej	104	3,8	58,7	34,6	2,9	—
Województwo opolskie – rolnictwo indywidualne						
Poniżej 25 lat	11	—	100,0	—	—	—
25 - 34	41	—	75,6	24,4	—	—
35 - 44	58	—	58,6	41,4	—	—
45 - 54	26	—	53,8	46,2	—	—
55 i więcej	10	—	90,0	10,0	—	—
Rolnictwo i leśnictwo uspołecznione						
Poniżej 25 lat	44	11,4	88,6	—	—	—
25 - 34	56	5,4	83,9	10,7	—	—
35 - 44	51	5,9	74,5	17,6	2,0	—
45 - 54	10	10,0	60,0	30,0	—	—
55 i więcej	4	—	75,0	25,0	—	—

wśród młodszych³, natomiast w rodzinach indywidualnych rolników są wyższe niż w innych grupach społeczno-zawodowych⁴.

Porównując strukturę rodzin według liczby żywo urodzonych dzieci w gospodarstwach indywidualnych z rolnictwem uspołecznionym stwierdza się różnice w poszczególnych grupach wieku. Różnice te są niewysokie w województwie poznańskim, istotne natomiast w województwie opolskim (tab. 9).

Jako hipotetyczne czynniki wpływające na tę płodność przyjęto: stosunek do pracy zawodowej i sposób jej wykonywania przez kobiety w indywidualnych gospodarstwach, wiek nowożeńców, dochód z gospodarstwa. Kobieta pracująca w indywidualnym gospodarstwie rolnym wykonuje swoją pracę w domu lub w pobliżu, czego na ogół nie spotyka się w innych grupach społeczno-zawodowych na wsi i w mieście. Praca ta nie stanowi istotnej przeszkody w rodzeniu i wychowywaniu dzieci.

Z kolei ustalono, jak niektóre czynniki wpływają na płodność rodzin. Zastosowano jako miarę związku współczynnik korelacji, którego wartość waha się w przedziale (—1, 1). Współczynnik bliski zeru oznacza brak związku, współczynnik bliski jedności oznacza silny związek, współczynnik ujemny oznacza, że wzrostowi zmiennej towarzyszy spadek dzietności rodziny, a dodatni, że im wyższa wartość zmiennej, tym więcej

Tabela 10

Współczynniki korelacji rzędu zerowego między liczbą dzieci żywo urodzonych a wybranymi zmiennymi

Wyszczególnienie	Współczynniki korelacji rzędu zerowego	
	między liczbą dzieci żywo urodzonych a wiekiem matki w chwili zawarcia związku małżeńskiego	między liczbą dzieci żywo urodzonych a wielkością gospodarstwa rolnego
Rodziny razem	—0,736	+0,831
Rodziny, w których matka jest w wieku:		
poniżej 25 lat	—0,018	+0,268
25 - 34 lat	—0,335	+0,925
35 - 44 lat	—0,276	+0,788
45 - 54 lat	—0,747	+0,568
55 lat i więcej	—0,487	+0,416

Źródło: Obliczenia własne.

³ Por. S. Borowski, *Wielkość rodziny chłopskiej w Polsce Ludowej*, Studia Demograficzne, 1968, z. 15, s. 91.

⁴ Por. Z. Smoliński, *Ruch naturalny ludności z uwzględnieniem cech społeczno-zawodowych*, Statystyka Polski 1965, z. 115, s. 35-36; S. Borowski, *Funkcje prokreacyjne rodziny polskiej*, w: *Demografia społeczna*, Warszawa 1974, tab. 3.12, s. 122 - 124.

przeciętnie dzieci w rodzinie. Jako zmienną zależną przyjęto średnią liczbę dzieci w rodzinie, a za zmienne niezależne średnią wielkość gospodarstwa rolnego i średni wiek matki w chwili zawarcia związku małżeńskiego. Wyniki tej analizy ilustruje tab. 10.

Rozpatrywane tu związki różnią się między sobą. Dla kobiet o zakończonym okresie płodności stwierdzono dodatnią istotną zależność między średnią liczbą urodzeń żywych a wielkością gospodarstwa rolnego. Dla matek w wieku poniżej 25 lat, korelacja jest niska. Wiek matki w chwili zawarcia związku małżeńskiego jest ujemnie istotnie skorelowany z liczbą żywo urodzonych dzieci przez matki, które w momencie badania miały ponad 45 lat. Dla matek poniżej 25 lat związek ten jest nieistotny.

Badając związek między wiekiem zamążpójścia a wielkością gospodarstwa rolnego zaobserwowano ujemną umiarkowaną korelację ($-0,651$). Współczynniki korelacji rzędu zerowego tej zależności dla poszczególnych grup wieku matek podaje się poniżej:

Rodziny, w których matka jest w wieku lat	Współczynniki korelacji
do 24	+0,225
25-34	-0,228
35-44	-0,568
45-54	-0,245
55 i więcej	-0,557

Dla najmłodszych matek zanotowano dodatnią małą zależność między wielkością użytkowanego gospodarstwa a wiekiem zawierania małżeństwa przez badane matki. Zależność ta jest potwierdzeniem wysuniętej wcześniej hipotezy o braku chętnych partnerów do prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego.

IV. PORÓWNANIA MIĘDZYNARODOWE

Przeglądu wyników wielu badań kształtowania wielkości rodziny w zależności od dochodu dokonał C. Clark w książce pt. *Population Growth and Land Use*. Wyniki tych badań prezentuje się poniżej. Badany przez Q. Notesteina w Szwecji w 1935 r. związek między dochodem a rozrodczością w rodzinach chłopskich dla małżeństw 1901 - 15, 1921 - 25 i 1931 - 35 okazał się niewyraźny⁵. Badania przeprowadzane w XVII i XVIII w. dla niektórych południowych ośrodków Włoch wykazały, że największe rodziny były nie u najbiedniejszych ludzi, a tam gdzie warunki ekonomiczne były korzystniejsze⁶. Wyniki badania przeprowadzonego

⁵ Por. C. Clark, *Population Growth and Land Use*, New York 1967, s. 188, tabl. VI.I.

⁶ Ibidem, s. 189.

Tabela 11

Przeciętna wielkość rodzin

Gospodarstwa uporządkowane według wielkości	Przeciętna wydajność gospodarstwa (ton zboża na osobę na rok)	Wielkość rodziny
Ogółem	1,39	5,28
Pierwszej wielkości (Quintile)	0,83	5,03
Drugiej „	1,17	5,06
Trzeciej „	1,46	5,28
Czwartej „	1,69	5,35
Piątej „	2,07	5,51

Źródło: C. Clark, op. cit., s. 189, tab. VI. 2.

przez Bucka dla Chin około 1930 r. dla rodzin, w których kobieta ma ponad 45 lat, obrazuje tab. 11.

Jak widać z tab. 11, wielkość rodziny wzrasta z wydajnością gospodarstwa. W latach 1934 - 35 Jain przeprowadził badanie płodności kobiet we wsi Pendżab w Indiach. Autor ustalił, że istnieje wyraźny pozytywny związek między dochodem a płodnością. Prezentowana tab. 12 ilustruje różnice diety w zależności od wysokości dochodu w rodzinach rolniczych i nierolniczych w latach 1934-35. Obejmuje ona rodziny, które żyły w związku małżeńskim 10 i więcej lat. Okazuje się, że liczba dzieci urodzonych i wychowanych zarówno w rodzinach utrzymujących się z rolnictwa, jak i ze źródeł pozarolniczych wzrasta wraz ze wzrostem rocznego dochodu.

Tabela 12

Płodność kobiet w Pendżabie w latach 1934 - 1935

Dochód roczny w rupiach	Liczba dzieci			
	w rodzinach utrzymujących się z rolnictwa		w rodzinach utrzymujących się ze źródeł pozarolniczych	
	dzieci urodzone	dzieci wychowane	dzieci urodzone	dzieci wychowane
Poniżej 200	4,87	3,24	4,82	3,08
200 - 400	5,04	3,48	5,12	3,39
Powyżej 400	5,29	3,70	5,27	3,72

Źródło: C. Clark, op. cit., s. 190, tabl. VI. 3.

Dalsze interesujące badanie wykonane zostało przez Prokopowicza⁷ w Związku Radzieckim wśród pracowników przemysłu. Badanie to wykazało również pozytywny związek między zarobkami a liczbą dzieci.

Inne badanie związku między wielkością rodziny a arealem gospodar-

⁷ Ibidem, s. 191.

stwa zostało przeprowadzone przez Hawley w 1952 r. w Filipinach. Badanie to ujawniło między badanymi zmiennymi związek krzywoliniowy. Wyniki tego badania przedstawia tab. 13. Obejmuje ona kobiety żyjące w związku małżeńskim w wieku 45 i więcej lat.

Tabela 13

Płodność kobiet wiejskich w Filipinach
według wielkości gospodarstwa

Wielkość gospodarstwa w ha	Całkowita płodność
Poniżej 1	5,1
1 - 2	6,8
2 - 3	7,6
3 - 4	9,3
Ponad 4	7,9

Źródło: C. Clark, op. cit., s. 192, tabl. VI. 5.

Wyniki spisu 1962 r. w RFN⁸ wykazały dla ludności wiejskiej (tj. mieszkającej w miejscowościach poniżej 3000 mieszkańców) nieznaczny związek między dochodem a płodnością standaryzowaną przeciętnym krajowym wiekiem w małżeństwie i czasem trwania małżeństwa, pozytywny związek dla danego wieku. Stwierdzono również nieznaczny związek dla pracujących we własnych przedsiębiorstwach, natomiast pozytywny związek między płodnością a dochodem w innych grupach społecznych (tab. 14). Przedstawione wyniki badań obrazują tylko wpływ czynnika ekonomicznego tj. dochodu na wielkość rodziny.

Tabela 14

Wielkość rodziny w RFN w 1962 r.

Dochód miesięczny w markach	Wielkość miasta						Grupy społeczne					
	poniżej 3000 mieszkań- ców		3000 - - 50 000 mieszkań- ców		ponad 50 000 mieszkań- ców		pracujący we włas- nym przed- siębior- stwie		prywatnie pracujący pracownicy		pracownicy fizyczni	
	A	S	A	S	A	S	A	S	A	S	A	S
Poniżej 600	1,84	1,95	1,60	1,70	1,32	1,38	1,78	1,70	1,26	1,40	1,62	1,71
600 - 800	1,96	1,96	1,78	1,77	1,50	1,49	1,65	1,62	1,44	1,47	1,86	1,83
800 - 1200	1,91	1,86	1,82	1,80	1,57	1,55	1,71	1,68	1,56	1,57	2,08	1,90
Powyżej 1200	2,02	1,94	1,95	1,88	1,68	1,63	1,83	1,75	1,62	1,61		

Objaśnienia: A — obecna wielkość rodziny, S — standaryzowana wielkość rodziny (podstawa: krajowy przeciętny wiek zawarcia małżeństwa i czas trwania małżeństwa).

Źródło: C. Clark, op. cit., s. 195, tabl. VI. 8.

⁸ Ibidem, s. 194.

Dla charakterystyki wielkości i struktury rodziny chłopskiej ważne są jeszcze inne czynniki demograficzne, ekonomiczne i społeczne, które w niniejszym opracowaniu nie zostały uwzględnione, a będą przedmiotem dalszych rozważań.

THE ADJUSTMENT OF LARGENESS AND STRUCTURE OF FAMILY TO THE FARM FIELD IN THE STATISTICAL MEANING

S u m m a r y

The aim of the paper is the assay of answering the following questions:

1) Does there exist any difference with respect to the average number of born children in families living on farms of different size?

2) How great are the differences in regard to the average birth number according to the mother's age?

3) What are the reasons of these differences?

The source of the informations are the investigation results of the general census in 1970 as well as the results of investigation inquiry of the Centre for Demography and Economical Statistics at the Academy of Economics in Poznań according to the state of 31 III 1966.

The examined families were divided according to the used farm area and the mothers' age. The investigation results of the census show that the average number of children born by mothers working on their own farms are higher for women living in the country than in town. Mothers — physical and intellectual working women have average lower numbers of children than mothers working on their own farms.

The results of inquiry investigations refer to the following voivodeships of: Białystok, Katowice, Koszalin, Kraków, Lublin, Łódź, Olsztyn and Rzeszów. Analysing the age of getting married there was found that for mothers who at the moment of investigating were below 25 years old, from 25 to 34 years and from 35 to 44 years old, the age of getting married increases together with the increase of the size of the used farm area, but for mothers from 45 to 54 years old as well as of 55 years old and more, the age of getting married lowers according to the increase of the size of the used farm area.

The average number of children in a peasant family increases with the size of farm area up to the area group of 15-19 ha. In the area group of 20 ha and more the number of children in the family either fluctuates or decreases. Investigating the relation between fertility and the size of farm area there was stated a positive essential relation between the chosen variables for mothers of finished fertility period; for mothers, however under 25 years old, the correlation was low.